

boek wordt met respect gesproken over de verbeteringen die vorige bewoners 'liefdevol hebben aangebracht'. Uitgangspunt van de restauratie in 1988 was voor wat betreft het exterieur consolidatie van de bestaande situatie. In het interieur was het enerzijds nodig rekening te houden met de wensen voor modern comfort en anderzijds niet mogelijk terug te keren naar de zeventiende-eeuwse situatie.

Het pand is een opvallende verschijning in het door rode bakstenen trapgevels gedomineerde Edam. Het huis heeft de onmiskenbare kenmerken van de stijl van de beroemde Amsterdamse architect Vingboons maar kan volgens de auteur niet aan de meester zelf worden toegeschreven. Aan de beschrijving van het interieur wordt veel aandacht besteed; dit bevat dan ook veel details van kunsthistorische waarde. Zo is er bijvoorbeeld een rijk gesneden notenhouten poort tussen het voorhuis en de gang naar het achterhuis. Deze poort is nog wel eens verplaatst en is ooit bijna door de kerkvoogden van de Grote Kerk verkwanseld.

Ook vóór 1988 zijn er grote en minder grote restauraties aan het huis gedaan. Deze worden in het boek kort beschreven. Voor de leek is hierbij de opgenomen verklarende woordenlijst van bouwkundige termen onontbeerlijk. Deze zou nog veel langer mogen zijn; vele termen die gebruikt worden, zal men er vergeefs zoeken. Een welkome aanvulling vormen eveneens de foto's en andere illustraties.

Het tweede deel is een stuk levendiger van toon. Hier betreft het dan ook de bewoningsgeschiedenis en over elke eigenaar valt wel iets persoonlijks te vertellen. M. A. van der Eerden-Vonk weet uit de archieven zoveel gegevens boven water te krijgen dat ze de bewoners van het pand als kleine miniatuurtjes kan schetsen.

Het is een aardig werk, dat de lezer inzicht geeft in de bouwwijze van een huis en hoe op verantwoorde wijze een restauratie uitgevoerd kan worden. Het deel over de bewonersgeschiedenis heeft aanvullende informatie geleverd over de herkomst van in het huis aangebrachte details. De beide delen vullen elkaar mooi aan.

Joke Batink

I. B. van Creveld, *Haagse rabbijnen. Drie eeuwen geestelijke leiding* (Zutphen: Walburg pers, 1995, 276 blz., f44,50, ISBN 90 6011 945 2).

De joden die zich sinds 1590 in de noordelijke Nederlanden kwamen vestigen, kozen de grote handelssteden als woonstee. Pas in het laatste kwart van de zeventiende eeuw trokken enkele rijke families zoals De Pinto, Pareyra en Lopes Suasso naar Den Haag. De eerste gemeente aldaar bestond uit Portugese, of sefardische joden. De asjkenaziem volgden. Net als in Amsterdam hielden beide groepen aanvankelijk gemeenschappelijke diensten, maar ook in de residentie scheidden hun wegen: in 1701 keurde de Haagse magistraat het reglement voor de asjkenazische gemeente goed. Over die laatste gemeente publiceerde Van Creveld al in 1989 een boek, getiteld *De verdwenen buurt* (recensie *BMGN*, CV (1990) 518).

In dit complementaire boek gaat het om een geschiedenis van de geestelijke leiders, de rabbijnen, tegen de achtergrond van de ontwikkeling der joodse gemeenten in Den Haag. Dat is geen eenvoudige opgave. Men behoort als schrijver niet alleen vertrouwd te zijn met de historie van het jodendom in de Nederlanden maar ook gedegen kennis te hebben van talmoed en tora. En eigenlijk dient de auteur van zo'n studie het historische handwerk te verstaan: dat is namelijk ook een vak. Van Creveld voldoet waarschijnlijk — zeker in de ogen der vele deskundige subsidiënten — aan de eerste vereisten, als we aannemen dat hij de ir. I. B. van Creveld is, die blijkens een passage (179) ca. 1941 te Delft studeerde, en volgens een andere passus (211) in 1956 lid was van het dagelijks bestuur van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenoot-

schap van Den Haag. Hij was in dat geval dus een wereldlijk bestuurder, maar is geen historicus.

Van Creveld behandelt de rabbijnen achtereenvolgens. Hij heeft nieuwe aanwijzingen gevonden dat de eerste al in 1706 of 1708 in functie was. De achttiende eeuw wordt snel afgedaan, want op bladzijde 32 zijn we al in de Franse Tijd. De auteur meldt dat in Den Haag zich geen splitsing in de gemeente heeft voorgedaan zoals in Amsterdam, waar een kleine groep 'verlichte' joden een eigen gemeente stichtte. Van Creveld geeft daarvoor geen andere verklaring dan dat de parnassiem in Den Haag 'de bakens tijdig verzet' hebben. Ook de negentiende eeuw wordt wel erg beknopt behandeld. Op bladzijde 48 zijn we bij opperrabbin Tobias Tal, die in 1895 in Den Haag kwam wonen. Kortom, het grootste deel van het boek betreft de laatste eeuw. Daarover verschaft Van Creveld veel zakelijke informatie, waartussen echter geen patroon zichtbaar wordt. Integendeel, de periode na de oorlog wordt zelfs heel sterk kroniekmatig.

Natuurlijk zijn er enkele thema's aan te wijzen die samenhangen met de taak der (opper)rabbijnen: de pastorale zorg, het handhaven van de halacha, toezicht op de kasroet en dergelijke. Een visie ontbreekt. Desalniettemin biedt Van Creveld soms boeiende kijkjes op het joodse geestelijk leven in een 'christelijke' samenleving — niet in het minst dankzij zijn impliciete stellingnames, bijvoorbeeld inzake de weigering tot nauwe samenwerking met de liberaal-joodse gemeenten. Opperrabbin Isaac Maarsen — aan wie drie hoofdstukken worden gewijd — was een geharnast tegenstander van welke soort 'reform' dan ook: wie geen orthodoxe jood is, is geen jood. In opperrabbin A.B.N. Davids vond hij een medestander die hem in 1930 schreef: 'Indien men in het kerkgenootschap *uitsluitend* wil zien een vereeniging van Joden voor *godsdienstige* belangen, dan zullen zy, wien deze godsdienstige belangen onverschillig zijn, niet langer meer lid willen blijven' (118). Wat de Nationale Vergadering in 1796 had gedecreteerd — de staat erkent geen joodse 'naties' meer, zij kent het jodendom slechts als godsdienst —, kon in orthodoxe joodse kring nadien zo niet worden verstaan. Maarsen en zijn opvolgers waren fel tegen gemengde huwelijken gekant: 'het verbod van gemengd huwen dient om te voorkomen dat het joodse *volk* opgaat in de omgeving' (124; cursivering van mij). Zij gingen ook niet in op verzoeken om tot het jodendom te worden toegelaten. Van Creveld noemt af en toe assimilatie — bijvoorbeeld de assimilant mr. L. E. Visser — maar hij gaat op dat probleem niet in. Er spoken figuren door het boek van wie niets naders wordt verteld, zoals dr. Horn, of over wie we wel graag meer achtergrond hadden vernomen, zoals F. Weinreb.

Dit boek laboreert dus aan enkele mankementen: het is onevenwichtig van opzet en uitwerking en er zitten nogal wat onnodige foutjes in (honorus causa — tot viermaal toe —, Goselings in plaats van Goseling, Koekenheim in plaats van Kukenheim, enzovoort). Aan de sefardische gemeente wordt, als een ondergeschoven kind, slechts incidenteel aandacht besteed. Eigenlijk is dit boek vooral een vervolg op D. S. van Zuidens *De Hoogduitsche Joden in 's-Gravenhage* uit 1913.

A. H. Huussen jr.

F. Guwy, *Voltaire, help! De Hollandse ervaringen van Voltaire en de invloed op zijn denken* (Amsterdam: Balans, 1995, 183 blz., f32,50, ISBN 90 5018 274 7).

Dit vlot leesbare boekje voert de lezer naar de eeuw van Voltaire, de achttiende eeuw. Op een onderhoudende manier maken we kennis met het leven, de denkbeelden en de wereld van deze filosoof.

François-Marie Arouet — zoals Voltaire werkelijk heette — werd in 1694 in Parijs geboren als de jongste van drie kinderen. Op zijn tiende jaar werd hij naar het gerenommeerde jezuïeten-